

MOVIMENT CATÒLIC I ASSOCIACIONISME POPULAR OBRER A TERRASSA, 1868-1923

Bernardo Hernández Hernández

Des de mitjan segle XIX, l'Església havia mostrat una preocupació social en el marc local de Terrassa. Tanmateix, en relació amb el període analitzat malgrat aquest interès per desenvolupar un paper actiu, la seva actuació fou confusa. En un context de necessària atenció dels grups de poder de la ciutat davant les noves configuracions de la societat local i l'amenaça de les primeres actuacions obreres, aquestes foren vistes amb excessiva despreocupació. Allò que hagué d'ésser un cert conjunt de plantejaments o preocupacions de l'Església respecte la condició material d'un grup social molt determinat, el nou món del treball, resultà -com a categoria analítica i pràctica del pensament catòlic- inútilment i empobridora reductiu. En el moment de comparar la doctrina social catòlica amb el radicalisme obrer del segle XIX i inicis del XX, l'investigador té cada cop menys clar allò que la plataforma pretèsament reformista de l'Església i el seu àmbit afí presentava de característicament reformista-obrer. Quan s'arriba a aquest punt es podria suposar l'existència d'un *décalage* entre actituds religioses i comportament popular al llarg del trajecte 1868-1923. Els supòsits i bases que nodrien el radicalisme obrer eren anteriors a la irrupció social de l'Església; aquells no resultarien canviats, doncs, per l'acció d'aquesta. Altrament, en termes més generals, una explicació de desacord i fracàs deixaria de banda allò que més ens interessa explicar del moviment social catòlic a Terrassa: el seu caràcter d'acceptat per part dels nuclis obrers (es produí un creixement perceptible de germandats i associacions confessionals), l'interès evidenciat per la intervenció directa sobre el problema social per part d'algunes personalitats (Font i Carsí, Busquets i Soler, Talló...) i la seva falta d'atenció o eficàcia per la delimitació i replantejament global de l'estatus sòcio-econòmic dels menys afavorits (les Conferències de Sant Vicenç de Paül continuaven «adoptant pobres per a socòrrer», sense variar mínimament la seva mecànica d'actuació des de 1859 fins al nostre segle).¹

I és que el motiu d'acció essencial consistí en la contras-tació del comportament obrer i popular amb una matriu moral individualista. D'aquí naixia el paternalisme caracteritzador de les primeres activitats del catolicisme social. La conducta de l'obrer es jutjava d'un mode alligador. D'aquesta manera, el discurs i l'acció catòlics es dirigiren únicament envers els obrers considerats meritoris. Un repàs dels reglaments de les associacions i germandats mostra el model d'individu que podia entrar en el si d'aquestes societats. La majoria acusa, a més, un important decantament per l'element religiós en el seu esquema de funcionament. Allò contingent és que enquadressin a sectors obrers. Allò necessari, que mai pretengueren una redempció social de conjunt, sinó que elaboraren una estratègia molt cenyida a uns patrons de moralitat, d'identica condició de vida, que mai serà plenament democràtica.

L'acció social de l'Església

L'Encíclica de Lleó XIII, *De Conditione Opificum o Rerum Novarum* (1891) fomentà l'intervencionisme de l'Església i del món catòlic en el pla social. Encara que anteriorment havien existit propostes d'actuació amb anys de solidesa (sobretot, els cercles obrers), ara, l'Església havia també de valorar la recepció política de la *Rerum* per

part de l'Estat. Com assenyala F. Montero, l'Encíclica legitimà i afiançà definitivament el viratge social reformista dels conservadors.² D'aquesta manera es creava un estat d'intersecció entre ambdues esferes d'actuació. L'Estat desenvolupà un intervencionisme preventiu, amb el qual buidar de contingut les reivindicacions obreres més radicals. El govern proporcionava determinats serveis a les classes treballadores, i deixava a l'Església «la libertad de resucitar en las almas los preceptos divinos y extender su saludable influencia sobre todas las clases de la sociedad».³

A Terrassa existia una consciència més o menys generalitzada sobre la necessitat de crear societats de filiació catòlica. Un antecedent directe d'aquestes agrupacions el constituïren els grups laics de fidels catòlics que havien proliferat des de segles enrera, les confraries. Però eren associacions definides per uns objectius estrictament religiosos, apolítics i de suma obediència a l'Església. La urgència d'una organització, encara que no exclusivament obrera, més atenta al camp social, seria progressivament acceptada; remetent contínuament a l'harmonia social com a finalitat incontestable l'élite dirigent s'interessà en mantenir un *statu quo* en el sistema de relacions laborals i, per extensió, en el conjunt de la vida local. Que aquest grup rector s'identificava amb postulats catòlics és una obvietat, però ajuda a formular la hipòtesi d'una comunitat d'interessos entre els sectors reformistes catòlics i el grup dirigent de les institucions de Terrassa.

El personal que dirigia i participava en la fundació de germandats i associacions era bàsicament nascut en els grups de poder de la vida local i s'identificà amb el bloc de poder salista investigat per Marcet.⁴ Encara que no posseïm una anàlisi sociològica exhaustiva, és destacable que un organisme amb estructures de funcionament tan eficaces per penetrar en el teixit social de les classes populars com les Conferències de SVP, incorporés en els seus equips de treball importants personalitats i professionals de Terrassa que evidenciaren així la seva particular sensibilitat al problema moral i material de les classes populars.

La identitat dels consells rectors ens adverteix també sobre les limitacions ideològiques de les obres. Ja hem comentat el problema: l'apel·lació era al subjecte i no tant a la totalitat del conjunt social dels treballadors. La tasca de moralització desenvolupada als centres socials amb o sense obrers fou fonamental en la conscienciació dels socis protectors o col·laboradors d'estar realitzant una obra pietosa. Més a prop del problema social n'existia un de més peremptori, el de l'obrera, per exemple, que demanava socors al sacerdot per pregar pel seu espós mort: «Sola no me atrevería... se está tan lejos de Dios aquí.»⁵

Una obra amb gran acceptació a Terrassa, el Pa de Sant Antoni, vol restaurar la «noció de lo sobrenatural, la intervenció de la Providencia», segons els seus promotors. I es basa, simplement, en el «laudable egoísmo». Hom lliurava almoines a canvi de demanar la intercessió del sant per assolir un desig esperat. L'egoisme condueix a la caritat en un mecanisme que mobilitza mensualment ajuts pels pobres.⁶ Aquesta mentalitat tan associada a la recuperació moral, que havia afavorit la creació de xarxes d'entitats destinades a incrementar la devoció entre les classes populars, deixà pas lentament a una intervenció més efectiva concentrada en els sectors socials de classe mitja (la

gran associació triomfant a Terrassa serà la Joventut Catòlica-Centre Social), mentre que els grups populars o confessionals radicals (carlins) iniciaren una trajectòria separada cap a la independència ideològica i pràctica del consens dels inicis.

L'adhesió del pensament catòlic a una tradicional interpretació de la societat l'allunyà d'una visió coherent dels efectes de destrucció social que generava el canvi econòmic. El revifallament religiós des de mitjan segle XIX, profunditzat cap a finals de segle per un increment de la espiritualitat mariana, significà el trànsit cap a un nou catecisme que insistia més en les bones obres, la caritat i la Fe per sobre dels Deu Manaments. Aquest ressorgiment devot seria, amb tot, un fenomen majoritàriament burgès, sense pregoneres repercussions en les estructures mentals obreres, però de gran transcendència en la preparació de grups d'activistes (capellans o no) que sentiren la necessitat d'abordar el greu problema de l'apostasia popular.⁷ A la Terrassa de començaments de segle, l'objectiu essencial d'un setmanari catòlic era així aconseguir el «mayor número de católicos prácticos».⁸

En allò referent a la forma de desenvolupament d'aquesta acció social catòlica, el persistent recurs a la noció de caritat minvava en general la possibilitat d'assolir un cert grau de consens cristià a les files obreres. La mateixa concepció de caritat suposava un control social abans que una apertura solidària i participativa.⁹ L'actuació caritativa només evidencià la separació entre l'élite catòlica social i els catòlics obrers. En un pla benèfic, que es volia públic a finals dels anys 1890, se sol·licità la creació de juntes terrassenques que unissin les societats d'oci, la Joventut Catòlica i les Conferències de SVP, per prosperar en l'articulació d'un moviment interessant de caràcter confessional. El mitjà d'actuació fonamental i defensat fou el foment de tómbols.¹⁰

Evidentment, el mitjà no concordava intel·lectualment o política amb una estratègia d'autèntica acció social, però sí amb el que fou la inicial activitat de l'Església. La contínua defensa de la propietat fou un fet evident. La natura era causa i origen de les desigualtats en primera instància; en última, les desigualtats socials tenien el seu origen en la diversitat de mèrits i treballs. S'organitzà una visió de la societat a recatolitzar en la qual no hi havia lloc per als grups més desfavorits i marginats. D'alguna manera se subdividia el món del treball entre «obreros» i «clase proletaria y pobre». Aquesta era «la masa formada por los holgazanes, los viciosos, los ineptos y los imposibilitados. Tales son los que con propiedad pueden ser llamados proletarios, por no servir al Estado más que con la prole, á diferencia del obrero, á quien nunca debería haberse dado aquel nombre».¹¹

Els centres catòlics inicials i germandats, interclassistes, encabirien nuclis de treballadors qualificats, artesans, obrers pietosos o -simplement- adolescents espantats davant els nous sistemes fabrils. Es tractava de mantenir en part el sistema de xarxes tradicionals d'organització productiva tradicional a l'interior de les noves fàbriques. Els assaigs de cooperatives o participació obrera als beneficis, que defensarà S. Busquets,¹² responien probablement a aquestes finalitats a la vegada que es deslligaven del conservadorisme inherent al pensament reformista catòlic i fressaven ja amb un cert socialisme cristià.

Amb tot, entre les antigues germandats anteriors al Sexenni i el clímax del sindicalisme catòlic de la postguerra mundial, hi ha un període de dubitació i d'anàlisi dels assaigs intervencionistes a Terrassa. En qualsevol cas, davant de tot primària la funcionalitat inicial d'un discurs monòton i tradicional fins a la primera dècada del segle XX, quan l'Acció Social Catòlica adquirí un caire més decisiu i menys teòric. Aquella primera ideologia d'actuació fou adreçada als grups populars que acceptaren participar -en una contemporanització molt primària- en els esquemes d'acció catòlics. Mai, malgrat les aparences d'universalitat -que responien a una penetrada visió de la catolicitat de Terrassa- el pla d'acció del catolicisme social, ni en motius ni en actes, es dirigí, amb la confiança d'arribar a un estat ideal de relacions socials, a les masses. Només cap al 1919 el projecte catòlic de sindicalisme posseï una vessant massiva, en oferir un mitjà d'oposició a l'anarquisme insurreccionalista, distanciat de la lluita sindical reformista.

El moviment associatiu des dels sectors catòlics

A Terrassa, en una trajectòria comuna a la resta d'Espanya, hi hagué una connexió clara entre Sexenni revolucionari i desvetllament activíssim de l'acció social catòlica des dels sectors dirigents. A la ciutat s'observa un abans i un després de 1868 i l'agitació intermedial fins els primers anys de la Restauració. Si ja l'any 1866 el prevere del Sant Esperit Antoni Saderra comunicava al Bisbat el seu interès per crear escoles dominicals per al «gran número de jóvenes que teniendo que pasar el día en las fábricas se hallan en la más crasa ignorancia, hasta de lo más necesario para salvarse», es trobà amb la manca d'un grup actiu mínimament important per a portar a terme l'obra. I afegí les raons següents. Si la seva primera idea havia estat formar una junta i escollir algunes instructoras «de entre las familias más acomodadas de esta que aquí llaman la alta aristocracia», confessà que «temo llevarme chasco, porque a las más las veo retrahidas o siquiera no toman parte activa en ninguna de las asociaciones erigidas en la villa».¹³

D'aquesta manera, en el moment d'apropar-nos a les associacions catòliques de Terrassa, encara que les trobem des de mitjan de segle, les dades són disperses potser per la seva mateixa ineficàcia més enllà del sistema de beneficència comú amb el de la corporació municipal.

A la visita pastoral de 1851, el rector del Sant Esperit consignava la inexistència de confraries que tinguessin altre objecte més que el culte a les capelles, però assenyalava que funcionaven dos beneficis que permetien l'ensenyament de noies pobres i la dotació de donzelles. Segons el parer del Bisbe, però, es feia precís l'ensenyament més acurat a la Parròquia de la doctrina cristiana i suggeria explícitament la fundació d'una Associació del Sagrat Cor de Maria. Recomanació fins a cert punt tòpica a l'època però que deixa entreveure, juntament amb les escasses obres locals, una activitat fonamentalment recatolitzadora i caritativa.¹⁴

Per informacions posteriors sabem que s'establiren a Terrassa les Conferències de SVP l'any 1859. Abans, l'any 1852 s'havia creat la Germandat de Sant Faustí i des del 25 de febrer de 1860 funcionava la Germandat de Sant Isidre, de vessant més pagesa. Ambdues germandats són un antecedent important de les associacions professionals a

Peregrinació de la fàbrica Marcet a Montserrat l'any 1910. (Foto Monestir de Montserrat/Arxiu Tobella)

mig camí amb el món dels gremis. Malauradament, la informació que tenim és molt fragmentària. L'any 1861 localitzem una nova germandat, la de Sant Roc. L'any 1867 es lliuraven a les autoritats provincials els estatuts de la Germandat de Sant Muç.¹⁵

Durant el Sexenni se creà la Germandat de Sant Antoni de Pàdua (1869) i al 1871, la Infermeria de Sant Francesc d'Assís i la Germandat de Sant Josep. Els primers anys de la Restauració contemplaren el manteniment de les Conferències després de la seva dissolució l'any 1868, les fundacions de les Germandats de Santa Margarida (1874) i Santa Cecília (1880) i, sobretot, la Joventut Catòlica.

A la visita de 1887, a part de les confraries tradicionals, veiem establertes a la basílica del Sant Esperit les congregacions de Sant Lluís Gonzaga i l'Orde Tercer de Sant Francesc, a més de l'Apostolat de l'Oració o l'Arxiconfraria Teresiana, entre d'altres grups de devoció i espiritualitat. En el camp que ens interessa, perviuen una sèrie de germandats (Sant Roc, Sant Muç, Sant Josep, Sant Antoni, Sant Francesc i Santa Faustina), al costat de les Conferències de SVP.¹⁶ Certament, s'ha produït una eclosió del moviment catòlic al primer decenni del nou Estat i d'aquí la congratulació del Bisbe Català a la Joventut Catòlica per l'interès en la instrucció quotidiana dels joves treballadors, fent-se ressò de l'èxit de les dues escoles catòliques nocturnes i gratuïtes que en aquell moment existien a Terrassa.

Això no obstant, ¿era adequat el fervor d'apostolat i associacionisme confessional a un manteniment de la devoció i pràctica populars com hom acostuma afirmar? Sembla que no. L'estat moral tramès pel rector de Sant Pere l'any 1887 classificava la seva feligresia en «catòlicos ti-

bios, que son pocos, católicos indiferentes, que son muchos, y muy pocos espiritistas», no parlava de catòlics ben bé. L'any 1890, el mateix rector alertava dels progressos de l'espiritisme. Encara que les famílies de «más representación y arraigo son casi en la totalidad católicas, la clase popular está repartida casi en partes iguales entre católicos, indiferentes y espiritistas» i era a Terrassa ciutat on tenien lloc les renunciés oficials i en gran escala a l'Església.¹⁷ Els protagonistes de les classes mitges perseveraren en la religiositat quan els grups populars avançaven en la incredulitat o, almenys, l'apatia espiritual. L'actuació catòlica és així un resultat d'aquesta dissimilitud espiritual. Es nodrí d'activistes catòlics de les classes preeminentes i es dirigí cap a les masses populars en progressiva irreligiositat.

En les següents visites pastorals el panorama associatiu no ha variat si exceptuem la consolidació efectiva en l'últim quart del segle de les ordes religioses femenines. Les germandats són considerades el 1893 com a entitats destinades «al socorro de los enfermos», la qual cosa obvia tota significació professional a aquests organismes. Més interessant, per la seva càrrega mutualista, fou l'intent frustrat de mossèn Mateu Gras, l'any 1889, de formar a Sant Pere una associació caritativa per a pobres i malalts. Presentada com a rèplica rural de les Conferències, la carta circular on Mn. Gras exposava els objectius de l'Associació de Beneficència del Sagrat Cor de Jesús evidenciava l'interès per la situació espiritual dels pagesos, a la vegada que suggeria la importància de la faceta mutualista i d'ajut material d'associacions d'aquest tipus.¹⁸

A la primera dècada del nostre segle, en el marc de l'Acció Catòlica que actuà a tota la Diòcesi de Barcelona, un informe assenyalava les activitats de la Junta Parroquial

de Terrassa. Des de 1907 s'havien completat cicles mensuals de conferències sobre temes socials (i des de 1917 conferències anuals extraordinàries); s'organitzaven catecismes de perseverància i infantils (amb una caixa d'estavis per a infants), sessions de cinema dominical, escoles dominicals teresianes (des del gener de 1909) i de les Filles de Maria (des de 1910). S'havia fundat un Secretariat del Poble, una Borsa de Treball, un Sindicat de Paletes, un Sindicat de Dependents, una secció de cant gregorià per a infants, una Lliga de senyores per a l'Acció Social (des de 1911) i una escola nocturna per a obreres (des del novembre de 1911). Estaven en projecte una mutualitat per a joves teresianes i sindicats de teixidors, pagesos i criades.¹⁹

La riquesa del moviment associatiu dels grups catòlics es fa més evident a partir de l'*Elenchus* format l'any 1921. A la parròquia de Sant Pere s'adverteix que no hi ha pròpiament Germandats i que el moviment societari obrer es vincula a la ciutat de Terrassa: «así sucede con el Sindicato Católico, en la actualidad Sindicato Libre en el cual figuran muchos feligreses de ésta (Sant Pere). En este sentido se procura se inscriban en tales obras y se favorece su desarrollo». Es sobre Terrassa que la informació és més ingent i detallada, proporcionant dades interessantíssimes que aprofitarem més endavant.²⁰

La visita de 1927, última que considerem, és poc significativa de la vida social de les parròquies. A Sant Pere es ressalta que la població ha crescut enormement des del 1900 i és «forastera en su mayoría». La pràctica religiosa no és puixant, però tampoc ha sofert una decadència. El rector ho atribueix a les missions populars de 1919 i 1923. Sobre el Sant Esperit, el prior Molera destaca tan sols l'obra de l'Associació de Sant Rafael, de catequesi per a immigrants, i la societat L'Amic del Malalt.²¹

Més enllà de l'estat nominal és necessari procedir a esbossar una tipologia de totes les associacions ressenyades. Bàsicament, podríem parlar -d'acord amb llur funcionalitat i caràcters organitzatiu- de:

- a) Germandats, infermeries i cooperatives, de caràcter assistencial i mutualista.
- b) Associacions de caritat que, sense limitar-se al socors obrer, actuaren sobretot al món del treball.
- c) Obres d'apostolat, encaminades a mantenir vius els elements religiosos del culte catòlic a través de catequesis i pràctiques espirituals.
- d) Entitats recreativo-culturals.

Aquesta divisió pot semblar disparatada, per la dispersió d'objectius o la dificultat de delimitar les actuacions de cadascuna de les obres analitzades. Coincidim, tanmateix, amb J. Andrés-Gallegó en l'obligació d'abordar el moviment catòlic social des d'una perspectiva integral, que mostri les relacions internes entre les diverses societats en l'àmbit terrassenc. Constatarem el lent abandonament dels antics models de societat mutualista o unions confessionals d'infermeries que donaran pas al finançament de grups de política explícitament obrera però de continguts doctrinals catòlics. Aquests últims seran grups més nombrosos que advocaran per noves ideologies que emfasitzin un objectiu comú al món obrer i excloquin raonaments purament interclassistes. D'aquesta manera, quan el moviment

catòlic terrassenc adquireixi un biaix mínimament aglutinador extès sobre el marc obrer, les primerenques associacions dominades pel clergat i les classes mitges es revelaran amb claredat com d'àmbit sociològic restringit i capaces de mobilitzar únicament petits grups d'obers més o menys qualificats.

a) Societats d'ajuda mútua

La data de creació de les germandats i la seva advocació religiosa suggereix que estiguessin conformades amb estrats obrers no radicalitzats i d'evolució laboral no excessivament traumàtica davant els canvis del sistema productiu. L'empremta religiosa s'accentua quan es tracta d'associacions anomenades Infermeries, en les quals els infermers han de contribuir al guariment del malalt mitjançant la vetlla i la substitució del treball. El més característic d'aquestes societats són les condicions d'admissió del nous membres. Algunes exigeixen la conveniència d'un informe previ avalat per un soci veterà. Les normatives estan carregades d'una estricta moral, fins i tot per a aquells que essent ja admesos puguin provocar desviacions censurables: «quedan exceptuados (del socorro) los que enfermaren por causa de venéreo, epilepsias, riñas y alcoholismo ó por causas de un accidente ó acto en que mediere culpa propia.»²² Així mateix, la prohibició de freqüentar cafès durant la malaltia, a la vegada que la possibilitat de suplir el treball perdut a causa de les obligacions militars, eren contemplats per la Germandat Protectora de Terrassa i Sant Pere de Terrassa, l'any 1883. En suma, unes utilitats evidents per a l'obrer que semblava, un cop acceptades les normes, agraïat i particip dels serveis oferts a canvi del seu manteniment estricte al marge de les temptacions del segle. Un resseguiment dels serveis oferts explica l'atractiu d'aquestes propostes de societat. Eren, a més, molt properes a obres d'acollida social desenvolupades des d'instàncies municipals en conjuntures de crisi. Un individu d'aquestes Germandats era intercanviable en principi amb la Junta d'Auxilis a la Classe Obrera o, més tard, la Borsa de Treball de Terrassa.²³

Al costat d'aquestes Germandats s'anaren conformant cooperatives que permetien suplir dificultats d'adaptació monetària en moments de crisi. Aquestes cooperatives serien considerades essencials per personatges com Busquets o Paradís.

Així, l'agost de 1903 i en relació amb la Joventut Catòlica, es creà al carrer Font Vella la Cooperativa Sant Josep, de «socorro é instrucción del obrero». Estava dirigida per socis protectors i obrers. Basada en l'Encíclica de Lleó XIII, els seus estatuts assenyalaven que gran part dels beneficis obtinguts es destinarien «á subvencionar instituciones que tiendan al socorro é instrucción del obrero».²⁴

L'any 1912, amb molta relació amb els sectors carlistes, es constituí la Cooperativa Obrera de Terrassa. Creada sota el lema del Crismó y dels «Uns per altres y Déu per tots», els seus reglaments la defineixen com a cooperativa de consum sota l'advocació del Sagrat Cor de Jesús. A diferència de l'anterior, el seu caràcter és exclusivament obrerista. Es contemplava la possibilitat d'acceptar socis de número (no obrers) a la Junta rectora, pero sense vot. Responia, en línies generals, a l'activisme obrer d'arrel catòlica i carlina desenvolupat des del Círcol Tradicionalis-

El prior Heribert Font, impulsor del primer catolicisme social a Terrassa. (Foto Galeria de Benefactors de l'Hospital/Arxiu Tobella)

ta (fundat l'any 1895), els estatuts de 1910 del qual assenyalaven que el Círcol «organizará federaciones obreras que tengan por objeto la defensa de los intereses y el socorro mútuo de la clase à que pertenecen.»²⁵

El gener de 1912 es creà la Mutualitat de Santa Faustina, fundada per l'Arxiconfraria Teresiana. Els seus reglaments foren aprovats pel Bisbe Laguarda. Més que com a exemple de mútua popular femenina, la de Santa Faustina és una associació engoblada en el marc de l'obra teresiana d'apostolat i moralitat.²⁶

Però la màxima expressió de societat catòlica obrera en tota la història de Terrassa fou el Sindicat Obrer Catòlic d'Oficis Varis. Creat a Terrassa l'abril de 1919, comptava el setembre d'aquell any amb 700 afiliats i al gener de 1920 amb 3000. Es destacà activament en la participació des del sector obrer en els organismes d'arbitratge laboral. Al SOCOV els pressupòsits ideològics del catolicisme social no evitaren continguts reivindicatius de classe. En el marc de les recents interpretacions sobre el sindicalisme carlí i lliure, el SOCOV representaria a Terrassa l'evolució natural d'una trajectòria molt definida de l'obrerisme català.²⁷

Davant del Projecte de Treball Cooperatiu elaborat per la Junta Local de Reformes Socials, que contemplava una participació obrera en els beneficis industrials defensada pel SOCOV, el sindicat es pronunciaria definint-lo com a «integrante del programa del sindicalismo catòlico».²⁸

b) Associacions de caritat

Les Conferències de Sant Vicenç de Paül, és l'obra benèfica seglar amb caràcter més general dintre del camp catòlic.²⁹ Organitzades l'any 1859 a Terrassa, plantejaren

en la seva constitució local «no desconocer las necesidades de la clase obrera». L'any 1868 foren suprimides pel govern provisional i els seus béns confiscats. La documentació de l'Arxiu Parroquial del Sant Esperit, però, mostra una activitat pràcticament ininterrompuda fins a la restauració oficial l'any 1884, obra del prior Font.³⁰ L'any 1892 crearen una secció d'instrucció religiosa a través de les «buenas lecturas». Des de 1893 i durant uns anys, mantingueren una escola nocturna popular, dirigida pels Germans de la Doctrina Cristiana. Cap a 1904 la mitjana setmanal de famílies visitades era d'unes seixanta a setanta.³¹

L'Obra del Pa de Sant Antoni, funcionava des de l'any 1901. La delegació de Terrassa seguia el reglament de l'Obra creada a Bilbao. Auxiliava amb bons a tot tipus de persones «verdaderamente pobres inculcándoles la devoción al Santo por cuya intercesión, se obtienen tantas limosnas». Els bitllets (medalles representant a Sant Antoni) eren bescanviables per aliments. L'Obra finançava també amb donatius altres societats benèfiques de la ciutat.³²

Amb matisos es pot considerar caritativa l'Associació de Sant Rafael, mantinguda en la seva secretaria de Terrassa pel terciari Nicolau Talló. L'obra neix en resposta a l'al·locució del Nadal de 1918 feta per Benet XV: «A la postguerra l'obra que més interessa és l'evangelització dels pobres». Destinada a la catequesi d'immigrants de parla castellana, es basava en conferències doctrinals i ajuts alimentaris. S'ha de ressaltar que l'Associació actuà en una època de conflictivitat laboral exacerbada. Recolzada per l'Ajuntament, l'Institut Industrial i la Mútua Fabril de Terrassa, la seva labor fou molt mediatitzada pel grup empresarial de Terrassa amb l'objectiu d'eliminar l'excendent de força laboral del moment. Així, l'Associació finançà, amb aparences caritatives, viatges de retorn al llocs d'origen dels immigrants, majoritàriament obrers conflictius.³³

Altres obres caritatives foren el Rober d'Infants Pobres, creat per «Les Margarides» l'any 1916; el Basar Popular de Lloguers (una caixa de lloguers per a vídues amb fills, dirigida per N. Talló a través del diari *Crònica Social*); o el Basar Popular (d'andròmines i mobles vells venuts a preus ínfims o donats als necessitats).

c) Obres d'apostolat

En totes, el propòsit últim es el manteniment de les classes populars en la Fe catòlica i l'adoctrinament mitjançant l'ensenyament o el catecisme. L'estat de les classes populars no es planteja des de la panoràmica del dret social sinó des de l'àmbit de la caritat cristiana i sempre és quelcom dependent de la pràctica pietosa.³⁴

Les congregacions marianes de l'època de la Restauració són una mostra clara de l'intent recristianitzador de l'Església. A Terrassa la màxima expressió de les obres d'apostolat està representada per l'Arxiconfraria Teresiana des de l'any 1884. La seva trajectòria ha estat estudiada per M. Trenchs. Des de 1907 organitzaren a la ciutat escoles dominicals.³⁵ Al llarg dels anys es clarificà el caràcter sociològic de les seves alumnes «en su mayor parte muchachas de servicio y obreras de muchas fábricas». L'any 1911 crearen un servei d'escola nocturna per a obreres. L'objectiu a la vegada apostòlic i social, en el sentit de contribuir durant els anys de la Guerra Mundial a aplacar

d'alguna manera el desordre i conflicte social, restà patent en totes aquestes activitats.³⁶

El Patronat per a Obreres de la parròquia del Sant Esperit fou creat l'any 1914, depenent de l'Acció Social Catòlica de la Diòcesi. La seva acció es basava en la formació religiosa i cultural de grups obrers femenins de barris perifèrics de Terrassa. Estava sostingut econòmicament per fabricants i donatius de particulars.³⁷

Paral·lelament, a l'últim quart de segle, es produí a Terrassa l'expansió i consolidació d'ordes religiosos femenins. Eren congregacions amb un clar compromís pastoral i d'assistència moral i material als necessitats. Així en l'establiment de les Josefines a Terrassa, la Superiora General de la Congregació esmentava com a motiu principal del nou convent «la moralització de la classe obrera». Arribades per l'impuls del prior Font i les predicacions del P. Butiñà, desenvoluparen una labor de caritat i d'educació encomiable.³⁸ En el mateix sentit, amb serveis de beneficència i ensenyament popular, s'establiren a Terrassa altres cases de religioses.

Aquest desenvolupament de convents a la ciutat es veié afavorit per les donacions immobiliàries de fabricants i patricis. Resultà, tanmateix, fonamental en la dinàmica de la societat L'Amic del Malalt. Creada l'any 1901 amb part de l'herència de Salvador Busquets, era una societat benèfica encarregada de l'adquisició i conservació de terrenys on edificar albergs o convents d'instituts d'atenció de malalts o obres de misericòrdia. En alguns casos es donà el terreny a l'orde establerta.³⁹

d) Entitats recreativo-culturals

Si, com ha destacat el P. Revuelta, el famós Cercle Obrer de Manresa fundat per Vicent no fos més que un «círculo religioso-literario», dedicat inicialment al foment de la pietat i els bons costums, sense tenir més «de Círculo (que) el nombre y los fines espirituales, culturales y recreativos», La Joventut Catòlica s'aproximaria molt a aquest model d'associació catòlica. Seguint, a més, la caracterització que en fa Andrés-Gallego, la Joventut Catòlica es mostrava molt activa en qualssevol d'aquests objectius. L'any 1879, per exemple, mantenia una comissió de propaganda que es preparava per obrir una escola dominical, la fundació d'una obra dels papers vells i l'organització d'una secció de catequesi.⁴⁰

La Joventut Catòlica (des del 1911, Centre Social), fou fundada l'any 1878 pel prior Font i Carsi segons els esquemes doctrinals de la primera acció catòlica.⁴¹ L'any 1897 s'uní amb l'Associació de Catòlics de Terrassa. Progressivament augmentà el seu camp d'actuació de les finalitats culturals a la propaganda des de les seves successives publicacions *La Creuada*, *La Inmaculada o Crònica Social*. A aquesta vessant diversificadora, iniciada el mateix 1897 amb la restauració del teatre de la Joventut Catòlica, obeïren la creació d'un cicle de cinema el febrer de 1905 (Sala Verdaguer) o les posteriors escoles gratuïtes per a obrers.

El Centre Social no es mantingué, però, deslligat de les activitats obreres comunes a les societats catòliques de la ciutat. L'any 1907 la *Guía de Tarrasa* li atorgava la funció de societat de socors. Als seus locals se celebraren reunions obreres freqüents. Estigué relacionat amb intents coope-

ratius. Però la seva participació més destacada en l'àmbit obrer es produí en l'Assemblea de Centres Catòlics Obrers de Barcelona de 1918, on A. Paradís i E. Ferrer i Dalmau presentaren sengles memòries.⁴²

Paradís escrigué una petita història del Centre Social i recordà la seva permanent actuació en sintonia amb el Bisbat. Destacà un primer període d'activitat marcat per la quasi inactivitat en el camp social del Centre. Amb el canvi de nom «no se logró cambiar, ni aumentar los individuos, sino que los católicos pasaron a ser *sociales*, con las mismas mesas de café y de tresillo, y con la misma apatía.» Insistí, per això, al llarg de la memòria en atorgar una gran rellevància a les seccions de propaganda, cinematografia, excursionisme o teatre que fessin dels Centres unes institucions d'ambients catòlics i a la vegada oberts al món modern.

Aquests grups de pressió catòlics, alhora, havien de tenir una finalitat obrera clara, implicada en la defensa dels interessos morals i materials dels seus associats.⁴³ I d'acord amb aquesta finalitat, Paradís enumerà una sèrie d'obres que, desenvolupades pel Centre Social en aquesta direcció, no havien arribat a una realització completa i permanent: les escoles nocturnes, una mutualitat o els intents de sindicació de mestres d'obres. Era, davant de tot, indispensable atraure l'obrer. No s'havien de convertir els centres en lloc d'oració, «conventos de cartujos», espais socials plens de «personas taciturnas, como ciertos corros que yo he visto». Coherent, Paradís inclogué al seu escrit una proposta de cooperativa exclusivament obrera no interclassista i independent del Centre, proposició més motivada per amargues experiències anteriors que per un radicalisme reformista.⁴⁴

La finalitat religiosa es mantingué als reports del 1918, però, com a principal en el Centre Social. Objecte que vingué garantit pel respecte als principis essencials d'«autoridad, religión, familia y propiedad», que foren considerats primordials per Paradís als informes d'admissió dels socis. És sobre aquest caire religiós de l'entitat que insistí Ferrer Dalmau. Ferrer considerà, també, mòbil bàsic de tot centre catòlic no senzillament la reunió de treballadors creients sinó la seva funció d'alliberament dels obrers de mans dels *meneurs* socialistes o anarquistes. El Centre Social, de fet, mai no participà en la via més radicalment compromesa de l'obrerisme catòlic del SOCOV o els grups carlins.

Conclusions

Un informe escolar de 1915 recollia la impressió que els pares volien que els seus fills estiguessin atesos el major nombre d'hores possibles, ja que per motius laborals no podien atendre'ls personalment. Segons l'inspector de zona: «el Asilo Busquets viene a constituir el ideal de la Escuela para las familias obreras, y yo aplaudo sin reservas esa institución, que une a la caridad de los cuerpos la caridad de las inteligencias».⁴⁵ I no era una impressió, sinó un fet. Fou en el marc de les societats d'ideologia catòlica i de difícil delimitació entre mutualisme, apostolat o cultura on sobrevisqué i triomfà el mecanisme de solidaritat desenvolupat des dels àmbits catòlics. Si bé fou un triomf limitat a segments obrers prèviament atents a una resposta afirmativa donades unes condicions primeres: ni possible-

La processó en passar per l'arcada alçada pel Centre Social. (Foto Pau Gozina/Arxiu Tobella)

ment eren treballadors desqualificats professionalment, ni immigrants, ni havien perdut els seus llaços de vida religiosa. Els components socials del moviment catòlic foren innegablement interclassistes. Malgrat tot, i deixant de banda la idoneïtat del discurs catòlic per a una acció social global, és cert que es donaren petits conats d'exclusivisme obrer als anys de la postguerra.

Amb tot, no hauria estat improbable, com observà D. Ivone en el seu estudi sobre el sud d'Itàlia, que si la iniciativa de l'associacionisme catòlic mutualista s'hagués relacionat més estretament amb les organitzacions clàssiques del laïcat catòlic (Conferències de SVP, Joventut Catòlica inicial, Junta Parroquial...) el moviment social catòlic hauria adoptat un desenvolupament més divers i una capacitat real per a captar sobre el pla social els senyals dels temps.⁴⁶

Sobre el seu component ideològic, la comparació entre doctrina social catòlica i ritmes d'evolució socio-econòmica dels grups locals no finalitza entre 1866 i 1923 en la prevista assimilació de la cosmovisió catòlica al nou ordre social establert ininterrompudament a Terrassa. Un dels objectius, d'alguna manera evidenciat al llarg de l'estudi, fer contribuir l'Església, mitjançant la seva projecció en el camp social en la creació d'una força de treball estable i disciplinada, no fou finalment assolit, encara que hi hagueren situacions serioses de connivència

(Associació de Sant Rafael, adoctrinació i pastoral de renúncia a qüestionar la desigualtat social) entre el clergat, l'activisme seglar i les autoritats locals fabrils. Sí és cert que part de la ideologia social catòlica contribuï al rellançament sindical obrer, però majoritàriament, el pensament i l'acció catòlica oficials manifestaren ineptitud en la seva aproximació al món popular.

Parlar de les solucions que es perceberen com a adients al problema social és, llavors, comentar l'acció d'elements solts de finals del segle XIX a Terrassa. I és parlar de la relativa validesa, potser diferida, d'algunes obres d'inspiració confessional. S'hauria, doncs, d'insistir i argumentar entorn de l'obra heterodoxa de S. Busquets i Soler, que resultà la més receptiva per als obrers de la Junta Local de Reformes Socials o els integrants del sindicalisme catòlic dels anys anteriors al cop de Primo.

Finalment, és impossible separar l'estudi de l'acció social catòlica del marc confessional i del projecte pastoral de l'Església com a comunitat de fidels. En qualsevulla de les seves opcions (acció benèfica-social, educativa, antisocialista, antianarquista, etc.), el catolicisme social tingué en el sentiment religiós un component qualitativament i quantitativa cabdal. Sense una connexió d'ambdues lectures la major part del món associatiu restaria perillósament malinterpretat. Per a concloure que (encara que precisament no es tracta aquí de jutjar la bondat o l'honestat de l'actuació personal o associada del món catòlic de Terrassa, sinó al contrari, donar-la per vàlida) hem de recordar simultàniament l'extrema inexactitud de considerar-lo en la seva totalitat com a gratuït o, simplement, ineficaç.

NOTES

- 1.- Per a un plantejament general i bibliogràfic sobre el moviment catòlic es poden consultar els capítols corresponents del volum V de la *Historia de la Iglesia en España*, Madrid, 1979; J. Andrés-Gallego, *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España*, Madrid, 1984; i F. Montero, «Catolicismo social en España. Una revisión historiográfica», *Historia social*, núm. 2, 1988, pp.157-164. Per a Terrassa l'obra erudita i apassionada de M. Trenchs, *Terrassa 1877-1977. Cent anys de vida religiosa*, Terrassa, 1977.
- 2.- F. Montero, *El primer catolicismo social y la Rerum Novarum en España (1889-1902)*, Madrid, 1983.
- 3.- R. Tous i Ferrà a la *Crónica del Cuarto Congreso Católico Español*, Tarragona, 1894, p.635.
- 4.- X. Marcet, «El salisme. Moviment polític i bloc de poder», *Terme*, núm. 5, 1990, pp.16-34.
- 5.- *Hoja antoniana. El pan de los pobres*, febrer de 1907.
- 6.- Cites de *Hoja antoniana. El pan de San Antonio*, maig de 1914 i *Hoja antoniana. El pan de los pobres*, 1 de juliol de 1904.
- 7.- W.J. Callahan, *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*, Madrid, 1989, pp.226-240. F. Lannon, *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia Católica en España, 1875-1975*, Madrid, 1990, p.33.
- 8.- *La Inmaculada. Revista católica semanal*, 5 de desembre de 1904.
- 9.- Sobre aquests plantejaments, vegeu A. Shubert, «Charity Property Understood: Changing Ideas about Poor Relief in Liberal Spain», *Comparative Studies in Society and History*, vol. 33, 1991, pp.35-55.
- 10.- Chenemod, «Intereses locales. Plan benéfico», *El Tarrasense*, 23 de juny de 1889. Sobre el rerefons ideològic de la proposta, és il·lustratiu l'escrit de 1894 de J. Soler i Palet, *Quin benefici pot reportar una societad essent recreativa y benéfica á la vegada*. És un manuscrit conservat a l'Arxiu Històric de Terrassa (AHT) *Fons particular J. Soler i Palet*, amb cota 5-7-1 (45).
- 11.- C. Soler, *Las soluciones prácticas del problema social*, Barcelona, 1902, p.37. També, M. Polo i Peyrolan, *La cuestión social. Burgueses y proletarios*, Barcelona, 1892.
- 12.- S. Busquets, *Programa de reformas sociales y económicas basado en la Encíclica De Conditione Opificum*, Barcelona, 1893.

- 13.- Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) *Parròquies*, capses Sant Esperit de Terrassa. Carta del 30 de gener de 1866, del prevere Saderra al secretari de la Cambra del Bisbat.
- 14.- ADB *Visites pastorals*, vol. 90, f.164v i vol. 91, ff.44-45. Sobre el caràcter tòpic de les visites de l'època, vegeu C. Martí, *L'església de Barcelona (1850-1857). Implantació social i dinàmiques interns*, Abadía de Montserrat, 1984, vol. II, pp.299 i 277.
- 15.- AHT *Documents històrics*, cens de societats tramès a l'Ajuntament entre el 21 i 29 de desembre de 1879. AHT *Administració general. Registre de sortida de correspondència, 1866-1870*, carta del 26 de febrer de 1867.
- 16.- ADB *Visites pastorals*, vol. 95, tom 3, expedient 198.
- 17.- *Ibidem*, expedient 199, per a la situació de 1887. Per a 1890, ADB *Parròquies*, capses Sant Pere de Terrassa, carta del 27 de maig de 1890.
- 18.- ADB *Visites pastorals*, vol. 97, expedients 39 i 40, que recullen la visita de 1893. Sobre l'obra de mossèn Gras, cf. ADB *Expedients i informacions*, capsa 241, expedient 1432.
- 19.- ADB *Parròquies*, capses Sant Esperit de Terrassa, informe del 29 de novembre de 1911. Sobre el conjunt d'obres de l'Acció Catòlica a Terrassa i a la Diòcesi pot veure's J. Parellada i Faura, «La Acció Catòlica en la Diòcesi de Barcelona (1909-1911). Memòria», *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona*, 30 de desembre de 1911, pp.625-646.
- 20.- Les finalitats, instruccions i formulari de l'enquesta estan reproduïdes al *Boletín Eclesiástico del Obispado de Barcelona*, 15 de desembre de 1920, pp.421-451. Sobre les parròquies de Terrassa per extenso, ADB *Elenchus 1921*, vols. 22-24.
- 21.- ADB *Visites pastorals*, vol. 118 (1927/8).
- 22.- AHT *Societats. Reglaments i estatuts, 1869-1900*, reglament de la «Hermandad Tarrasense de San Luis Gonzaga» (1899), article 15.
- 23.- Aquesta Borsa de Treball, fou creada amb una finalitat benèfica per l'Ajuntament, «teniendo por objeto combatir el mal social de la huelga forzosa de obreros y empleados poniendo gratuitamente en relación las ofertas y demandas de trabajo». Dirigida per una junta mixta, els seus reglaments estipulaven el trasvassament dels seus fons monetaris -en cas de dissolució- a la Junta Central d'Auxilis. Dades del reglament de 1912 (AHT *Societats. Reglaments i estatuts, 1903-1955*). Fou subvencionada l'any 1912 per a impartir classes (AHT *Ensenyament. Subvencions*, lligall 77, expedient 5/1912).
- 24.- Informacions del reglament de 1912 (AHT *Societats. Reglaments i estatuts, 1903-1955*).
- 25.- *Guía práctica de Tarrasa publicada por el Centro administrativo de Llofríu y Castarlenas*, Terrassa, 1907, p.65 i AHT *Societats. Reglaments i estatuts, 1903-1955*.
- 26.- ADB *Vària*, lligall XXV, informe sobre la Mutualitat de Santa Faustina, de data 29 de gener de 1919.
- 27.- Es pot reconstruir l'activitat del SOCOV a través del seu portantveu *El Obrero*. Sobre el sindicalisme carlí, C.M. Winston, *La clase trabajadora y la derecha en España, 1900-1936*, Madrid, 1989. També S. Carrasco, «Pensamiento social y acción sindical en el catolicismo innovador español», *Escritos del Vedat*, vol. XIV, 1984, pp.209-252.
- 28.- B. Hernández, «Actuacions de consens en el marc laboral. La Junta de Reformes Socials i la Delegació del Consell del Treball de Terrassa, 1906-1931», *Terme*, núm. 6, 1991, pp.18-31. *El Obrero*, desembre de 1919 i 1 de febrer de 1920.
- 29.- *Memoria para conmemorar las bodas de plata de las Conferencias de San Vicente de Paúl de Tarrasa. Años 1884 á 1910*, Terrassa, 1910. *Sociedad de San Vicente de Paúl. Centenario de la Conferencia de Tarrasa*, Terrassa, 1959. Ambdues obres ofereixen dades sobre l'activitat de l'associació.
- 30.- Arxiu Parroquial del Sant Esperit de Terrassa (APSET) *Associacions religioses*, capses 128 i 129/1. Sobre la supressió vegeu AHT *Protocols*, notari Joan Carrancà, *Manual 1868*, vol. 3, ff.2149-2152 (29 d'octubre de 1868).
- 31.- ADB *Elenchus 1921*, vol. 24, ff.13-14 i 169-170.
- 32.- *Ibidem*, ff.17-18.
- 33.- ADB *Elenchus 1921*, vol. 22, ff.128-129. APSET *Associacions religioses*, capsa 134/1, fullet solt. B. Hernández, «Actuacions de consens», nota 33, p.31. Sobre els orígens i expansió a Espanya de l'Obra de Sant Rafael, cf. *Un problema nacional. La emigración española y la Asociación de San Rafael*, Barcelona, 1914.
- 34.- Ens sembla excessiu tractar aquí de l'Apostolat de l'Oració, La Congregació Eucarística dels Sants Angels, la Venerable Orde Tercera, l'Obra de la Santa Infància, la Visita Domiciliària de la Sagrada Família, la Lliga d'Acció Catòlica de la Dona, o de tantes altres obres del moment. Només podríem utilitzar dades provinents de l'*Elenchus 1921*, i hi remetem.
- 35.- M. Trenchs, *Cent anys de l'Arxiconfraria Teresiana a Terrassa, 1884-1984. Recull històric*, Terrassa, 1984.
- 36.- En un informe sobre les Teresianes de Terrassa redactat el 5 d'octubre de 1916 s'escrivia: «es digno de mentarse que las instructoras de la Asociación de Hijas de María, pertenecen á la alta sociedad y así con el trato continuo y amable de las mismas con las obreras, se establece una corriente de simpatía y amor cristiano que fomenta la armonía entre los diferentes factores que integran el orden social» (ADB *Vària*, lligall XII). Immediatament tornen a la memòria les impressions del prevere Saderra l'any 1866.
- 37.- ADB *Vària*, lligall XII, informe del Patronat per a Obreres redactat el 26 de setembre de 1916.
- 38.- ADB *Parròquies*, capses Sant Esperit de Terrassa, carta de la mare Isabel de Maranges al Bisbe (27 de juliol de 1878). ADB *Elenchus 1921*, vol. 23, ff.1-6. Sobre les missions de jesuïtes a Terrassa, cf. M. Revuelta, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea*, Universitat Pontificia Comillas, 1984, vol. I, pp. 1011 i 1013.
- 39.- APSET *Associacions religioses*, capsa 130/4.
- 40.- M. Revuelta, *Compañía de Jesús*, vol. I, pp.564-569; J. Andrés-Gallego, «Los círculos de obreros (1864-1887)», *Hispania Sacra*, vol. XXIX, 1976, pp.259-310; R.M. Sanz de Diego, «El P. Vicent: 25 años de catolicismo social en España (1869-1912)», *Hispania Sacra*, vol. XXXIII, 1981, pp.323-372. Les activitats de l'any 1879 consten a la *Revista Popular*, 24 d'abril de 1879, p.284.
- 41.- Exposats pel mateix H. Font i Carsi al seu opuscle, *Terminante y decisivo, ó colección de documentos sobre las controversias político-religiosas en España*, Barcelona, 1884.
- 42.- ADB *Vària*, lligall XIII. A. Paradís, *Memoria que para la Asamblea de Sociedades Católicas de la Diócesis de Barcelona presenta el consiliario del Centro Social de Tarrasa* i E. Ferrer i Dalmáu, *Memoria presentada a la Junta Diocesana de Acción Católica. II. Fin religioso. VI. Fin recreativo*. N. Talló també presentà un informe sobre excursionisme i turisme.
- 43.- «Si los obreros ven en nuestros centros el apoyo y ventajas que justamente deseen, se alistarán y serán los más activos y esforzados adalides de nuestro programa, pues la mayor parte si nos han dejado es porque les hemos abandonado a sus propias fuerzas. El obrero es creyente aún, pero si no halla acción social en nuestros centros, ni las ventajas a que pueda legítimamente aspirar, esto será el óbice para su entrada; no nuestra bandera», escriu Paradís a la memòria mecanografiada.
- 44.- «No dudo que en otras partes pueda dar un excelente resultado la Cooperativa obrera, por las grandes ventajas anejas y las leyes protectoras, pero en este Centro es poco menos que imposible ponerla en práctica y no por fútil pesimismo sino por amarga experiencia. Hará unos doce años se intentó tal proyecto, se llevó a la práctica y al instante se dieron de baja todos los comerciantes, por lo que la sacudida fue mayúscula, se derrumbó la cooperativa y no arrastró consigo á la sociedad entonces Juventud Católica gracias a la firme voluntad de los socios que quedaron, de sostenerla a todo trance. Tal fue el enfado de no pocos que después del lapso de tiempo transcurrido aún hoy, no quieren formar parte de sus listas», continua Paradís.
- 45.- AHT *Ensenyament. Comissions municipals*, lligall 87: «Ayuntamiento de Tarrasa. Libro de Actas de la Junta Local de Primera Enseñanza, 1900-1918», f.46, sessió del 15 de novembre de 1915.
- 46.- D. Ivone, *Associazione operaie, clero e borghesia nel Mezzogiorno tra Ottocento e Novecento*, Milà, 1979.